

2022 – DOSARELE PATRIMONIULUI (CVIII):

**lăudabilul arhitect Ferencz Szalay - PROMEMORIA în Miercurea Sibiului -
Mărire Ție Doamne, ... - adunare de milă - De re aedificatoria!**

2022 **firmitas, utilitas, venustas!** **fermitate, utilitate, frumusețe** **Gușterița**
Dosarele patrimoniului (CVIII) **Szenterzsébet**
Anul rugăciunii și sfinților isihăști
Miercurea Sibiului **De re aedificatoria** **Nagyszombat**
Francisc-Ferencz Szalay liber, curajos mama artelor
Pădurile au fost primele temple ale lui Dumnezeu
Szászszekerdahely **și în păduri oamenii au avut prima lor idee despre arhitectură!** **Sinagoga Sibiu**

Despre arhitectul Szalay este relativ greu a descoperi multe informații. Numele Francisc - provenit din germana veche - are semnificația de „curajos”-„liber”, amintind de poporul franc. Varianta germană este Franz, Frank, la maghiari fiind Ferenc sau Ferencz. O formă românească întâlnită este Frâncu. În presa românească apare sub numele Francisc Szalay, maghiarii cunoscându-l sub numele de Ferencz. Fără sprijinul prof. Stefan Zs. Keresztes nu cunoșteam biografia omului Ferenc Szalay, care s-a născut în 1940, în orașul Arad, în familia arh. Peter Szalay și mama Foris Rebeka.

Orașul de pe malurile Mureșului, fondat la limita dintre regiunile istorice Banat și Crișana, știe să-și promoveze personalitățile, aceștia fiind clasificați după domeniile în care s-au afirmat. Pe listele personalităților istorice găsim pe laureatul Nobel Ștefan Hell, 9 profesori (în frunte cu Dimitrie Țichindeal, preot, fabulist, traducător și mare militant pentru drepturile românilor), șase oameni politici (între care Ștefan Cicio Pop, Sever Bocu, Vasile Goldiș și Ioan Russu-Șirianu), 2 generali, un lider comunitar, 2 actori, 11 pictori, 4 arhitecți (între care remarcăm pe Milan Tabacovici care a proiectat palatul Tribunei din Arad), 3 sculptori, 4 compozitori, 18 scriitori (între care **Ioan Slavici** - fondatorul Tribunei, Ștefan Augustin Doinaș, Mihai Beniuc, Ioan Alexandru și **Eginald Norbert Schlattner** - renumitul pastor luteran din Roșia sibiană), un regizor, 16 sportivi (între care remarcăm fotbaliștii Iosif Petschovschi și Helmuth Duckadam și marele antrenor Emeric Jenei). În orașul Arad tânărul Szalay descoperă arhitectura locală dar și valorile locului,

Sf. Nepomuk fiind considerat patronul orașului, un patron care proteja apele, pădurile, podurile, corăbierii, plutașii și morarii. În acele vremuri, se cunoștea și respecta cea mai veche lucrare despre arhitectură - „**De architectura**” - a arhitectului roman **Vitruviu** (sec.I, d.Hr), clădirile bune trebuind să satisfacă trei principii: „**firmitas, utilitas, venustas**” (în traducere: „**fermitate, utilitate și frumusețe**”, fermitatea având înțelesul de durabilitate). În sec. al XV-lea, scriitorul și arhitectul Leon Battista Alberti - cunoscând ideile lui Vitruviu - a elaborat tratate de arhitectură „**De re aedificatoria**”, făurind bazele clasicismului, punând preț mai mult de modelarea formelor și mai puțin pe culoare, optând pentru raționalism și respectul pentru natură, în dauna imaginației și a speculațiilor abstracte. În cele două milenii, arhitectura ecleziastică - a lăcașelor de cult creștine - a evoluat mult. Nu trebuie uitate multele definiții date „**mamei artelor**”: „**Arhitectura începe când așezi cu grijă două cărămizi împreună**” (Ludwig Mies van der Rohe) dar și „**Pădurile au fost primele temple ale lui Dumnezeu și în păduri oamenii au avut prima lor idee despre arhitectură**” (James C. Snyder). La 8 ani, copilul Ferenc Szalay asistă la „**Revoluția Maghiară**” în 1848, dar și la finalul acesteia în 1949 la Șiria. Amintirile revoluției le-a purtat întreaga viață, povestind de multe ori cum a trebuit să se ascundă - chiar în centrul Aradului - de obuzele tunurilor. Istoria Aradului este marcată de înfrângerea revoluției maghiare și executarea - de către armatele imperiale habsburgice și ruse - a celor 13 generali ai armatei revoluționare maghiare. De tânăr i-a plăcut arhitectura, inițierea în tainele ei făcând-o cu arhitectul Ecker Antal, urmând studiile universitare în domeniu, la Budapesta, Praga și Berlin.

Pentru a-și consolida pregătirea și experiența acumulată - după terminarea studiilor, la 28 de ani - a cutreierat orașele Ardealului, descoperind Transilvania și afirmându-se ca expert arhitect, devenind renumit în ultimul sfert de secol XIX.

În perioada studiilor a cunoscut-o pe fiica arh.Ecker, Erzsebet, cea cu care se va și căsători. Împreună au ales Sibiu atât ca punct de lucru cât și ca reședință, orașul de pe Cibin devenind orașul lor de suflet, pentru întreaga viață. Aici și-a consolidat cariera și a întemeiat o frumoasă familie, sotia sa l-a acompaniat cu talentul, inteligența, înțelegerea și iubirea. Împreună cu Erzsebet au avut trei copii: Bela Szalay (viitor medic și scriitor de științe ale naturii), Etelka (care s-a căsătorit cu dr. Fulop Ferenc) și Aurora (soția col. Cernak Ignac). În sec. al XIX- lea, îl regăsim pe arh. Szalay în istoria a trei biserici.

Prima, este **biserica ortodoxă „Sf. Ilie” din Miercurea Sibiului**, în „Monografia” localității (2016), autorul prof. univ. dr. Eugen Străuțiu consemnând: «Primul pas s-a făcut la 2 iunie 1862, când biserica a cumpărat casa și curtea lui Ioan Bunea contra sumei de 520 florini, plătiți (...) de George Măcelariu-care va fi considerat printre ctitorii bisericii. (...) În 1864 primăria acorda, (...), un împrumut de 600 florini. În acel an parohia cerea ajutor financiar și mitropolitului Andrei Șaguna. (...) comunitatea nu dispune decât de 5-600 florini, în timp ce asemenea lucrare cere măcar 12.000 florini. Cum zidirea a început deja, parohia cere „**adunare de milă**” (colectă) în întreaga dieceză. Rezoluția pusă de mâna lui Șaguna e pozitivă. Lucrul cu mâna s-a făcut gratuit de către enoriași, (...). Pentru tâmplărie a fost angajat maistrul lemnar J. Buertmess din Sibiu, iar zidirea a fost coordonată de Andreas Ungar, tot din Sibiu. Pentru zidirea turnului și a celei mai mari părți din biserică a fost angajat **arhitectul Francisc Szalay**. (...) Construcția era construită în formă

de cruce, în stil gotic, având altarul orientat spre sud (terenul îngust nu îngăduise construirea sa la est, conform canoanelor). Intrarea se face din drumul principal pe sub un turn înalt de 50 de metri. (...) În globul încorporat crucii de pe turn, constructorii au depus un document fondator care explică condițiile întemeierii construcției. Documentul, descoperit cu ocazia reconstruirii turnului (distrus de o furtună în anul 1971), are următorul conținut: **PROMEMORIA** depusă în Sfânta Cruce, care s-au așezat în ziua de mai jos însemnată pe turnul Sfintei Biserici Greco-Orientale din Miercurea Motto „**Mărire Ție Doamne, Mărire Ție**”. Spre cunoștință și spre orientarea posterității, a acelor care vor urma după noi, am aflat a însemna în această Promemorie următoarele: 1. Zidirea acestei Sfinte Biserici s-a început în anul 1864, fiind Jude regesc după limbajul uzitat „Județ” în scaunul Mercurei Elia Măcellariu, (...) 4.Zidirea turnului și cea mai mare parte a Bisericii o a condus **lăudabilul arhitect Francisc Szalay** (...).

A doua construcție, unde îl regăsim pe arhitectul Szalay, este biserica ortodoxă din Gușterița, în istoria zidirii ei ctitor fiind creditat Sf. Mitropolit Andrei Șaguna: „Construcția bisericii a început însă după moartea acestuia, la 10 octombrie 1873, dar credincioșii au dispus pentru început de suma de 3000 de florini, donație a mitropolitului. (...) Devizele au fost elaborate în 1873, an în care s-a și încredințat execuția lucrărilor **antreprenorului („pălierului”) Francisc Szalay**. Acesta a ridicat biserica „în roșu”, dar lucrările vor mai continua încă patru ani, „prin osteneala episcopului Ioan Hanea și preotului George Stănescu”, precum și a episcopului Irimie Bica și a crâșnicului Nicolae Munteanu „a căror osteneală au fost fără număr”».

Despre **Sinagoga Mare** din Sibiu, știm că este construită între anii 1898-1899, în stil eclectic. În istoria monumentului istoric, este consemnat simplu: „Odată obținute sumele de bani necesare pentru construirea unui edificiu propriu, președintele comunității evreilor din Sibiu, **Josef Schwartz**, l-a însărcinat pe arhitectul ungar **Ferenc Szalay** să construiască sinagoga, dându-i ca termen de recepție începutul sărbătorilor Mari de Tishri din 1899”.

(va urma)

Marius HALMAGHI

Sursa online:

<https://www.tribuna.ro/stiri/cultura/2022-dosarele-patrimoniului-cviii-laudabilul-arhitect-ferencz-szalay-promemoria-in-miercurea-sibiului-marire-tie-doamne--adunare-de-mila-de-re-aedificatoria-164930.html>

În: Tribuna, 16 iunie 2022